

Militar

Il svilup dal sector militar grischun era considerablamain dependent da las premissas constituziunalas. ► **34 Politica ed administraziun** Fin l'onn 1798 era il militar chaussa dals chantuns, la suveranità sur da la milissa avevan en la Republica da las Trais Lias las vischnancas giudizialas (numnadas en Surselva cumin, en Surses cumeugn, en Engiadina'Ota cumön, en Engiadina Bassa e Val Müstair drettüra). ► **33 Pussanza e dretg**, ► **05 Divisiun territoriala** La Helvetica e la Mediaziun, il Contract federal da l'onn 1815 e la fundaziun dal stadi federal l'onn 1848 han effectüa pass per pass ina centralisaziun dal sector militar federal. Cun la Constituziun federala revedida da l'onn 1874 è la Confederaziun daventada la legislatura da l'armada ed en connex cun l'armada XXI ha ella surpiglià l'onn 2004 er anc las ultimas cumpetenzas dals chantuns.¹ Sper questas midadas pon ins scuvrir en l'istorgia dal sector militar grischun trais pitgas centralas: Per dumagnar ristgas da la politica da segirezza e la segirada territoriala ► **36 Guerras e conflicts**, ► **42 Segirezza** ha il militar fatg quint cun cooperaziuns – per exempel tras alianzas da sold –, cun il princip militar e cun la fortificaziun dal terren alpin.

Dapi la fin dal 15. tschientaner han persequità las Trais Lias ina politica da l'interraziun politic-militara. ► **38 Relaziuns cun l'exteriur** Sco martgà da mercenaris, sco territori da transit per la dischlocaziun da truppas e sco center diplomatic è sa sviluppada la Republica a la partenaria d'alianza tschertgada da las pussanzas europeicas.² **37.01** Cunvegns temporaras reglavan ils servetschs da sold grischuns e definivan l'assistenza

militara vicendaivla. Ils contracts da sold cun la Frantscha per exempel fixavan ultra da quai ch'ils mercenaris pudevan vegnir reclamads en cas d'ina attatga. Uschia disponiva il stadi liber – almain sin palpieri – da truppas cun experienscha da guerra e bain instruidas, senza purtar ils custs persuerter. Per la lubientscha da recrutar mercenaris sin terren grischun pajavan las pussanzas alliadas grondas summas da daners, uschenumnadas «pensiuns», en las cassas publicas ed en ils satgs da politichers da grond'influenza e manaders da mercenari. ► **39 Finanzas publicas**, ► **29 Possess e facultad** Famiglias sco quellas da Buol, Capol, Enderlin, Planta, Salis, Schorsch, Sprecher u Travers èn sa specializadas en ils servetschs da guerra esters e sa segiravan cun quai ina posiziun dominante en la politica locala.³ Sco interpresas militaras survegnivan ellas sold e pensiuns, rimnavan experienschas da guerra, emprendevan linguas estras e tgiravan relaziuns cun persunas da grond'influenza a curts estras. Lur famigliarità cun il mund nobel europeic e las carrieras militaras per part impressiunatas da lur descendants han mess las famiglias cun interpresas militaras abundantamain en scena cun bajegiar chasas signurilas represchentativas ► **10 Edifizis da represchentaziun** u cun laschar far purtrets. **37.06** Il fundament sociocultural ed economic per ils interprendiders militars era la famiglia, perquai eran er las dunnas entretschadas en il manaschi da sold.⁴

Schebain ch'i n'existan naginas cifras exactas, è la migraziun dal servetsch da sold stada in fenomen da massa.⁵ ► **30 Migraziun** 10 000 Grischuns

37.06
Il maletg en ieli, 143 x 111 cm, preschenta Anton von Salis-Marschlins (1732-1812). Gia en sia giuventetgna è l'interprendider militar entrà en servetsch franzos. L'onn 1762 ha el cumandà sco colonel in regiment ed è vegni nominà l'onn 1770 inspektor general da tut ils regiments d'infanteria svizzers e grischuns en la Frantscha. Trais onns suenter sia promoziun al Maréchal de camp (l'onn 1780) ha Salis-Marschlins survegnì l'onn 1783 la crusch per meritis militars. L'onn 1787 l'ha clamà il retg da Napoli sco inspektor e tenent general.

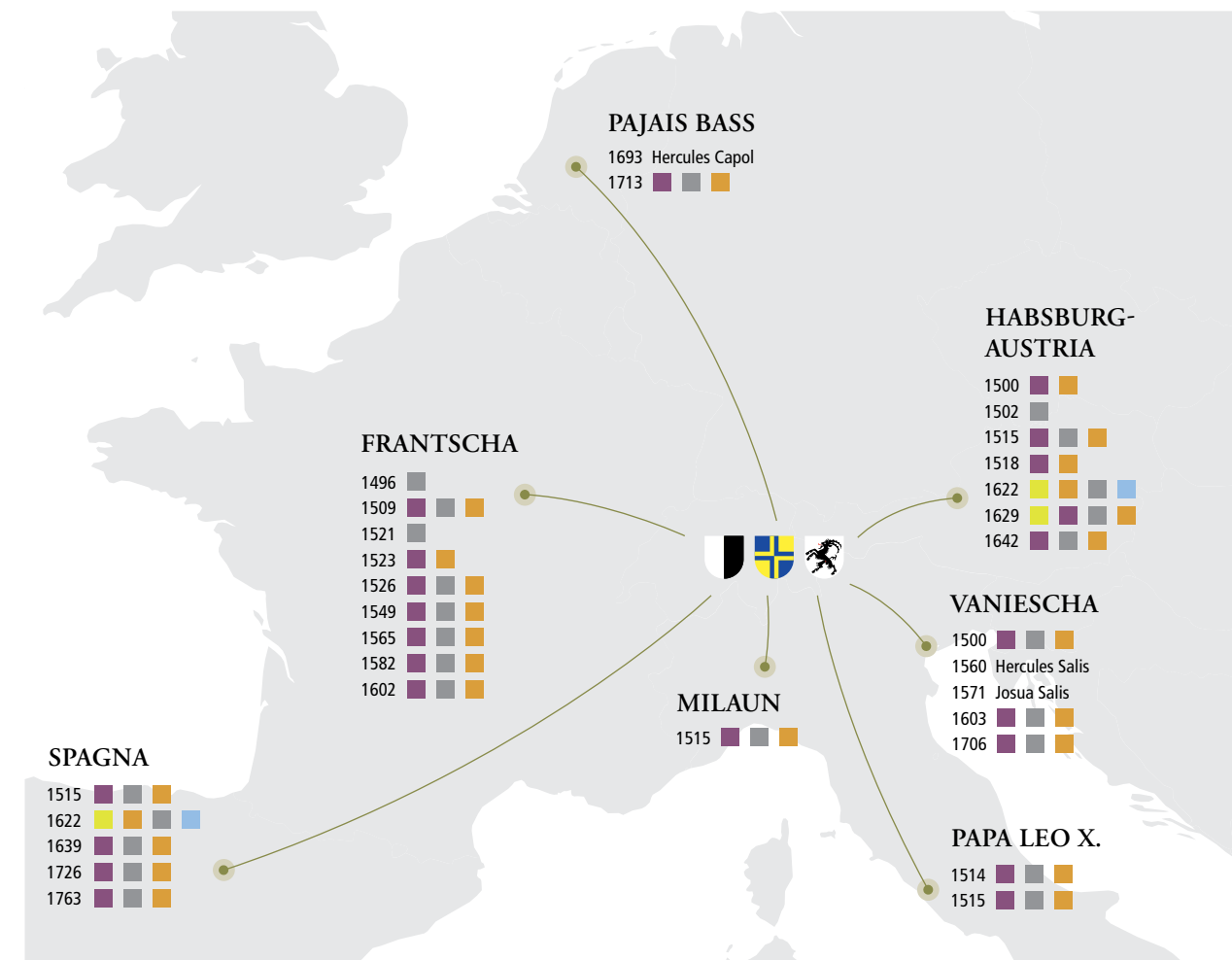
37.07
Il 18. tschientaner devi malapaina mercenaris. Per emplenir lur cumpagnias recrutavan ils interprendiders militars pli e pli er mercenaris esters e n'avevan naginas retegnientschas da recrutar er sfurzadamain. En acziuns da reclama carmalavan els recruits cun emper-mischuns nunrealisticas. Uschia di in stampat da reclama grischun che mussa la relaschada d'in mercenari: «Ussa vegn l'um a chasa, fatg si bel, ferm, gross e ritg, /Bella schai! co As plascha!?»

37.01 Regulaziun contractuala dals servetschs da sold grischuns cun pussanzas estras: alianzas da sold e capitulaziuns impurtantas, 1450-1800

Las Trais Lias han profità d'ina situaziun geopolitica avantagiusa entamez l'Europa. Sco martgà da mercenaris e regiun impurtanta per il transit da truppas eran ils Grischuns en il temp modern tempriv partenaris d'alianza tschertgads per las pussanzas rivalisantas. La conclusiun d'alianzas da mercenari e da capitulaziuns (licenzas da recrutaziun) ha manà la migraziun dal servetsch mercenar grischun en la direziun giavischada ed è successa savens en stretga coordinaziun cun ils auters chantuns federals.

- Lia da la Chadé
- Lia Grisch
- Lia da las Diesch Dretgiras
- uestg da Cuira
- Maiavilla

37.02 Cumpagnia da guardia da Johann Heinrich Anton von Salis-Zizers (1711-1770) en Frantscha

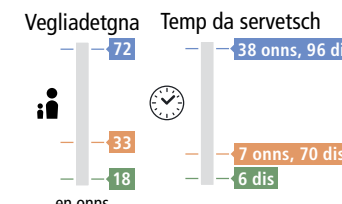
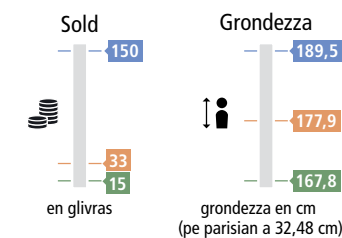
La grafica mussa la cumposiziun persunala da la cumpagnia da guardia a maun dal quint da cumpagnia per il 1. da schaner 1730. Las cumpagnias da guardia eran unitads d'elita che stuevan pesserar per la segirezza persunala dal retg e da sia famiglia. Ils posts prestigius en il regiment da guardia svizra eran pajads pli bain en cumparegliaziun cun ils regiments da lingia. Per quai stuevan ils gardists per regla ademplir criteris da recrutaziun pli rigurus sco p.ex. la grondezza. Per la relaziun tranter il chapitani e ses gardists giugavan las relaziuns d'indebitament ina rolla impurtanta. Debits funcziunavan sco chit. Il chapitani pudeva refusar da congediar in schuldà, fin che quel aveva amortisà ses debits. Sch'il chapitani da sia vart aveva debits tar ses schuldads, smi-nuiva quai la probabilitad da desertaziuns.

Derivanza Total 198 umens

Appenzell	8
Baden	1
Basilea	4
Basilea (prinzi-vestgieu)	1
Berna	12
Trais Lias	115
Friburg	1
Freie Ämter	1
Glaruna	2
Lucerna	3
Mülhausen	1
Austria	1
Val dal Rain	2
Sargans	17
Schaffusa	2
Sviz	1
Soloturn	4
Son Gagl	8
Turgovia	4
Toggenburg	2
Sutsilvania	1
Turirtg	6
betg identiftgà	1

Cazas	3
Cuira	3
Tavau	4
Domat	1
Fanas	1
Felsberg	1
Fideris	1
Furna	4
Grüsch	4
Haldenstein	1
Igis	1
Glion	1
Jenaz	4
Jenins	2
Claustra	1
Laax	1
Lumbrein	1
Luzein	7
Maiavilla	2
Malans	2
Mastrlserberg	5
Mastrils	1
Val Müstair	1
Pany	1

Poschivo	1
La Punt/Rehanau	2
Valragn	2
Rietberg	1
Schiers	8
Seewis	6
Sent	2
Soglio	1
Spleia	1
St. Antönien	7
Sumvitg	3
Tarasp	1
Tusaun	1
Trimmis	4
Trin	1
Tschamut	1
Vaz Sut	7
Valzeina	4
Vella	2
Vuorz	1
Zizers	6
Zuoz	1

- valor maximala
- valor media
- valor minimala

Relaziuns da debits en la cumpagnia

Schuldads cun debits tar il chapitani: 151
Schuldads cun dabuns tar il chapitani: 30
Nagina relaziun da debits: 17

Total dals debits: 1865 glivras 3 schillings 4 fennics
Total dals dabuns: 935 glivras 11 schillings 7 fennics
Indebitament il pli grond: 498 glivras
Dabun il pli grond: 17012 glivras 5 schillings 7 fennics

37 duain quai esser stads mo mez dal 18. tschientaner ch'han ristgà lur vita per sold e butin malsegir en il servetsch da pussanzas estras.⁶ Infurziuns davart la migraziun militar e la cumposiziun da las cumpagnias grischunas dattan la glistas da schuldads transmessas. 37.02 En blers cas sa basava la decisiun da migraziun individuala probablmain sin il fatg che la famiglia era dependenta d'ina paja supplementara dal servetsch da sold. Las curtas campagnas militaras dal 15. e 16. tschientaner muntavan ina pussaivladad da gudagnar temporara, simpla e nunbirocratica ed empermettevan variaziun, aventuras u la fuga da persecuziun pènala. Il 17. e 18. tschientaner s'obligavan ils schuldads per plirs onns ed avevan savens debits, quai ch'era nuschaivel per l'attractivladad da la professiun da mercenari. 37.02, 37.07 A chasa purtavan ils anteriurs schuldads ed uffiziers lur experientschas da guerra e las abilitads da schuldà ch'els avevan emprendi a l'ester en las furmaziuns da milissa organisadas decentralmain ed instruidas mo malamain.⁷

A l'organisaziun da questas furmaziuns da milissa ha il Grischun dà pauca atenziun. Lur alimentaziun, armaziun e furmaziun era lunsch sut las pretensiuns fixadas en il reglament militar general da las truppas da contingent federalas da l'onn 1807. Il Grischun stueva metter a disposiziun 1200 schuldads che stuevan vegnir recrutads da las vischnancas.⁸ Las disposiziuns executivas permettevan però substituziuns, quai che aveva per consequenza che las furmaziuns eran alimentadas per gronda part cun giuvenils u veterans. Remedura ha fatg il reglament militar da l'onn 1817 che prescriveva da suttametter las truppas grischunas regularmain ad inspeziuns. Lur fidaivladad han quellas truppas alura cumprovà durant la Guerra da la Lia separatista (Guerra dal Sonderbund) e pauc suenter durant l'occupaziun dal cunfin dal sid.⁹ L'organisaziun da las truppas è vegnida suttamessa en consequenza a pliras revisiuns.¹⁰ Cuminaivels a tuttas eran ils sforzs cuntinuads da centralisar e furmar ina structura da gestiun unitara. L'organisaziun da las truppas da l'onn 1874 ha suttamess ils Grischuns obligads da far servetsch militar e dividids en ils battagliuns 91, 92 e 93 ad in cumond da regiment unifitgà. Cun l'organisaziun da las truppas da l'onn 1911 èn els vegnids suttamess a la brigada da muntogna 18. Parallel cun questa organisaziun da las truppas è ida la furmaziun da truppas da muntogna, per las qualas Theophil Sprecher von Bernegg era s'engaschà cun success. 37.08 La brigada manada dal brigadier Otto Bridler dueva lura cumprovar durant ils onns da l'occupaziun dal cunfin 1914–1918 sia abilitad d'acziun per lung dal cunfin dal sid dal Grischun. 37.03, 37.09 Cunzunt l'occupaziun permanenta dal Pass da l'Umbrail en proxima vischinanza da l'emprima lingia austriaca-taliana, era ina gronda sfida tant per las truppas sco

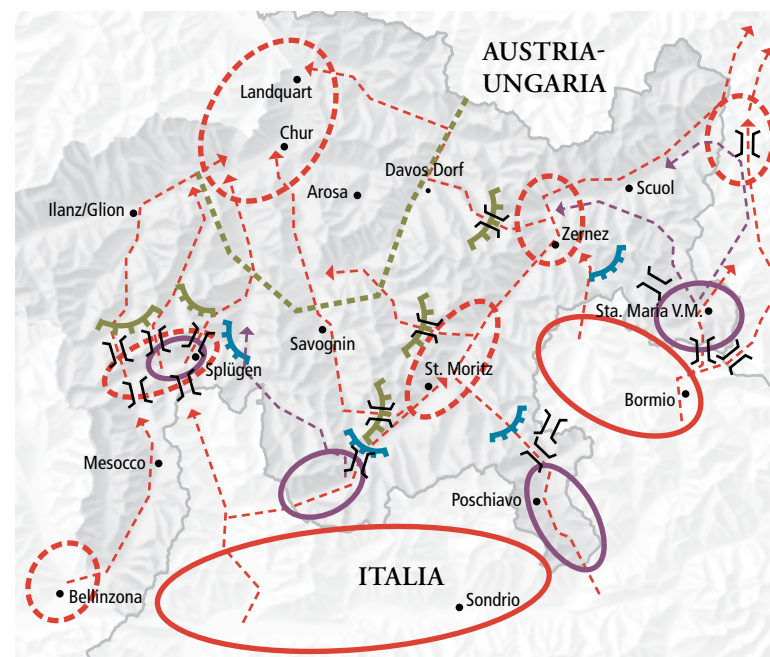
er per il cader.¹¹ Cun l'organisaziun da las truppas l'onn 1938 ha survegnì la brigada da muntogna da nov il numer 12. Durant la Segunda Guerra mundiala aveva ella l'incumbensa da proteger ils access al reidit ed ultra da quai il cunfin dal sid. 37.04, ► 36 Guerras e conflicts Durant ils emprims onns suenter la guerra èn vegnidas fatgas investiziuns influenzadas da la situaziun da smanatscha en la Guerra freida en rinforzs dal terren, en preparativas per sigliantar vias ed en la construcziun da posiziuns protegidas da las armas. 37.05 En il context da la Guerra freida ston ins er vesair l'ultima gronda adattaziun da l'organisaziun da l'armada. L'organisaziun da las truppas da l'onn 1961, cun la quala la divisiun da muntogna è vegnida furmada, ha rendì abel il cumandant da manar en moda autonoma il «cumbat da las armas unidas». La brigada da cunfin 12 furmada l'onn 1952 cun ils dus battagliuns da milissa grischuns III e IIIA dueva garantir il «mantegniment da la neutralità» en ils secturs da cunfin e retgnair l'adversari uschè ditg sco pussaivel. Entant stueva la zona territoriala 12, davent da l'onn 1995 brigada territoriala 12, coordinar la collavuraziun civila-militara. Cun l'introducziun da l'armada 95 è la brigada da cunfin vegnida annullada, ils battagliuns III e IIIA ed il battagliun glarunais 85 èn vegnids integrads en il regiment d'infanteria da muntogna 12. Cun la realisaziun da l'ultima gronda adattaziun da l'armada (armada XXI) èn vegnidas annulladas l'onn 2004 tant la divisiun da muntogna 12 sco er las ulteriuras furmaziuns grondas sin terren grischun. Bunamain tut las furmaziuns tradiziunalas grischunas èn daventadas victima da quella mesira radicala.¹²

1 Jaun 2019.
2 Bundi 2005; Behr 2015.
3 Färber 1983; Küng 1993, p. 64–74; HLS: Buol, Capol, Enderlin, Planta, Salis, Schorsch, Sprecher, Travers.
4 Büsser 2008; von Greyerz/Holenstein/Würgler 2018; davart las dunnas da quels da Salis-Zizers en l'ASGR D VI Z, 17.1, 23, 34.28.
5 Holenstein/Kury/Schulz 2018, p. 47–59.
6 Pieth 1945, p. 257.
7 Pieth 1934, p. 100–103; Jenny 1972, p. 52s., 56s.; Küng 1993, p. 100–101; Rogger 2019.
8 Egli 1912, p. 32.
9 Pieth 1917/18.
10 1850, 1874, 1907.
11 Accola/Fuhrer 2000, p. 29–35.
12 Keller 2015; Baumgartner 2017; Cramer 1999, 2003; Lier 2003; Meisser 1994.

37.08 Theophil Andreas Luzius Sprecher von Bernegg (1850–1927) vala sco creader da l'organisaziun da las truppas da l'onn 1911 e defensur da l'introducziun da truppas da muntogna. Sco schef da la partziun dal stab general (1906–1914) e schef dal stab general durant l'Emprima Guerra mundiala era el responsabel per elavurar e realisar planisaziuns operativas per l'acziun da l'armada en il cas da defensiu.

37.09 Partenza d'in battagliun da la brigada da muntogna 18 a la staziun da San Murezzan. La brigada garantiva durant l'Emprima Guerra mundiala sco uschenumnà detaschament da cunfin Grischun l'occupaziun dals cunfins en la Val Müstair, en la Val Poschiavo, en la Val Bregaglia ed al Pass dal Spleia.

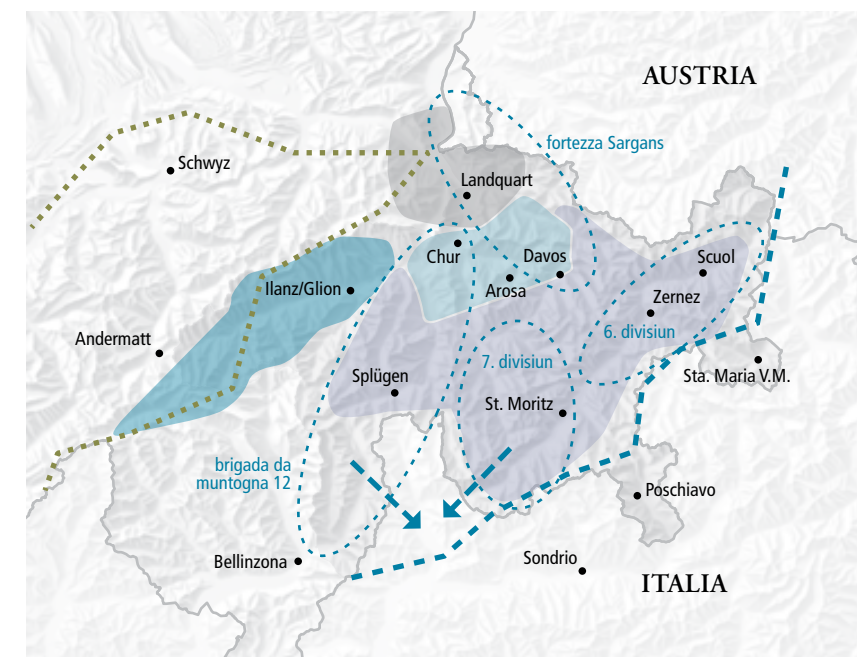

37.03 **Emprima Guerra mundiala 1914–1918: dispositiv da defensiu da l'armada svizra en il Grischun**
La concepziun da defensiu preveveva da s'opponer ad in'attatga taliana per lung da trais lingias. La lingia da retegnida (Pass dal Spleia, Malögia, Pass dal Bernina ed Ova Spin) è vegnida fortifitgada, per las lingias situadas davosvart per lung dals pass grischuns interns existivan suletta-main plans. Las truppas d'occupaziun dals cunfins staziunadas avant la lingia da retegnida avevan l'incumbensa da retardar in'avanzada adversaria, uschè ditg che l'occupaziun da l'emprima lingia, eventualmain suenter in'ulteriura mobilisaziun, era pussaivla.

pass relevants per il militar

Armada taliana
○ secturs da preparaziun talians
→ opziun d'attatga talianas
○ finamiras operativas talianas

Armada svizra
○ battagliuns da l'«occupaziun dals cunfins»
→ opziun da retratga
○ lieus da bloccada da l'emprima lingia (lingia da retegnida)
○ lieus da bloccada da la segunda lingia (posiziun principala)
○ terza lingia da defensiu (lingia davos)

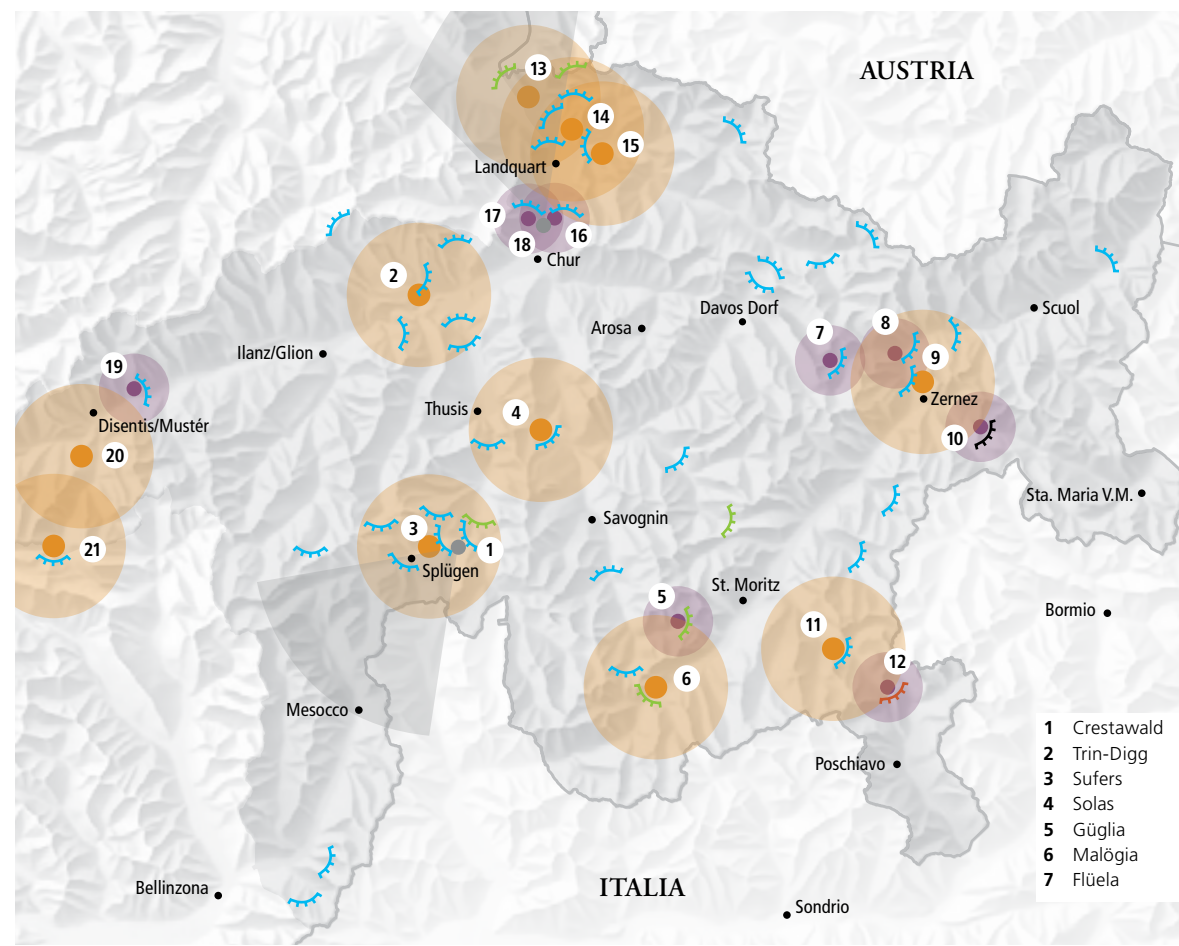
37.04 **Segunda Guerra mundiala (1939–1945): consequenza da l'occupaziun dal reidit l'onn 1941 per la disposiziun da defensiu da l'armada en il Grischun**
Suenter la mobilisaziun il settember 1939 stueva la brigada da muntogna 12 defender il territori central dal Grischun, entant che sias truppas da cunfin (reserva) stuevan marcar preschientscha militar en las ulteriuras regiuns dal chantun, cunzunt al sid. Cun l'occupaziun dal reidit duevan quellas truppas da cunfin restar vinavant en il chantun, entant che la brigada stueva barricadar ils access a la zona centrala en la Surselva, ma er en la Leventina superiura. A partir da l'october 1943 prevesev'ins en il rom dal «cas sid» da s'opponer puspè damanaivel dal cunfin ad ina retratga supponida da l'armada tudestga nà da l'Italia dal Nord.

Maletg da la mobilisaziun il 2 da settember 1939 (cumonds d'operaziun nr. 1–10)

Situaziun durant il temp dal Reidit 1940–1944 (cumonds d'operaziun nr. 11–13)

«Cas sid» (planisaziuns d'operaziun nr. 16–17) suenter la distatga da l'Italia da l'axa 1943/44 fin a la fin da la guerra

○ regiuns d'acziun da las brigadas (12 e fortezza Sargans) sco er da la 6. e 7. divisiun
○ front da defensiu planisada
→ opziun da la reducziun dal cunfin en la Val San Giacomo

37.05 **Posiziuns da bloccada e zonas d'activitad da l'artiglieria da fortezza en il Grischun fin a sia annullaziun l'onn 2011**
La construcziun da posiziuns da bloccada en il Grischun è succedida durant l'Emprima Guerra mundiala en moda tardivanta, ils onns tranter las guerras en moda rinforzada e durant ils onns da guerra 1939–1945 cun gronda intensitad. La construcziun da bittaminas da fortezza da different calber durant la Guerra freida ha pussibilità da sustegnair supplementarmain posiziuns da bloccada existentas cun fieu indirect.

Lieus da bloccada

{ bajegiads a partir dal 1914
{ bajegiads a partir dal 1935
{ bajegiads a partir dals onns 1939–1945
{ bajegiads 1973

○ bittaminas da fortezza da 12 cm cun spazi d'effect
○ bittaminas da fortezza dad 8,1 cm cun spazi d'effect
○ chanuns da fortezza cun spazi d'effect

1 Crestawald	8 Susch	15 Igis
2 Trin-Digg	9 Zerne	16 Molinàra
3 Sufers	10 Ova Spin	17 Vaz Sut
4 Solas	11 Bernina	18 Trimmis
5 Güglia	12 Pass dal Bernina	19 Val Russein
6 Malögia	13 Fläsch	20 Mumpè-Medel
7 Flüela	14 Jenins	21 Lucmagn

